

RAFİNAJ SEKTÖRÜNDE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKASI: TÜPRAŞ*

Sabrina Kayıkcı**

Giriş

Petrol, hem dünya ekonomisini hem de uluslararası siyasi ilişkileri etkileyen önemli bir enerji kaynağıdır. Hem diğer kaynaklara göre daha yüksek oranda kullanılması, hem enerji ham maddesi hem de sanayi hammaddesi olması nedeniyle petrolün, ülkelerin ekonomik gelişmelerine katkısı çok büyüktür.¹ Petrol rezervlerinin bazı ülkelerde yoğunlaşmasından dolayı, petrol, aynı zamanda ülkelerin hem siyasetini hem de ekonomisini etkileyen bir enerji kaynağıdır.

Dünya ham petrol rezervlerinin bir trilyon varil civarında olduğu tahmin edilmekte ve bu rezervin % 75'inden daha fazlası Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütüne (OPEC) üye ülkelerin elinde bulunmaktadır.² OPEC üyeleri her gün yaklaşık 27-28 milyon varil petrol üretmekte, diğer bir ifade ile dünya toplam üretiminin % 40'ını sağlamaktadır.³ Bu veriler geçmişte yaşanan savaşların temel nedeni olan petrolün, stratejik önemini yeterince ortaya koymaktadır. Rafine edilerek işlenen petrolün kullanım alanının yaygınlığı ve Türkiye dahil bütün ülkelerin sözkonusu petrol ürünlerine bağımlılığı petrolün geçmişteki ve bugünkü önemini gelecekte de sürdüreceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin enerji sağlama güvenliklerini sürdürebilme istekleri, petrolün, geçmişte olduğu gibi gelecekte de, dünya ülkelerinin dış politikalarını yönlendiren önemli bir etken olacağının bir göstergesidir.

Hem petrol ürünlerine bağımlılığı hem de bulunduğu coğrafya açısından Türkiye'nin petrol konusunda önemli bir yeri vardır. Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) *Energy Information Administration* kurumunun yaptığı yapılan açıklamaya göre, Türkiye'nin stratejik yeri, onu, Orta Doğu ve Hazar Denizi bölgelerindeki önemli petrol üretim alanları ve tüketici piyasaları arasında doğal bir "enerji köprüsü" yapmaktadır. Türkiye'nin Ceyhan limanı, gelecekteki muhtemel Hazar petrol ihracı için olduğu kadar şimdiki Irak petrol ihracı için de önemli bir çıkış noktasıdır. Ayrıca, Türkiye hızla büyüyen bir enerji tüketicisidir.⁴ Bu nedenle, diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemiz açısından da uygulanacak olan petrol politikası büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü⁵;

- Türkiye, dünya toplam petrol rezervlerinin % 65'inin bulunduğu bir bölgede yer almaktadır.

* Bu makale, Sosyal Araştırmalar Vakfı tarafından basılan Almanak 2004'te (İstanbul, Kasım 2005) yayımlanmıştır.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

¹ TÜPRAŞ'ın Özelleştirilmesine Hayır, Petrol-İş Yay.: 60, İstanbul, Nisan 2000, s. 7.

² OPEC'e karşılık, OECD ülkeleri 1970'li yıllarda artan OPEC baskısının olumsuz ekonomik etkilerine karşı ortak strateji oluşturmak amacıyla, 1974'te Uluslararası Enerji Ajansı'nı kurmuşlardır. Bkz. Vedat Gürbüz, "Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", **Avrasya Dosyası**, Cilt. 9, Sayı:1, 2003, s. 136. Uluslararası Enerji Ajansı'na üye ülkeler: Avustralya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Almanya, Macaristan, İtalya, Kore, Hollanda, Norveç, İspanya, İsviçre, Birleşik Krallık, Avusturya, Kanada, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İrlanda, Japonya, Lüksembourg, Yeni Zelanda, Portekiz, İsveç, Türkiye ve Birleşik Devletlerdir. Bkz. <http://www.iea.org>, Erişim: 13.12.2003.

³ "World Crude Oil Reserves", <http://www.opec.org>, Erişim:09.10.2003. OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) üye ülkeleri; Cezayir (1969), Endonezya (1962), İran (1960), Irak (1960), Kuveyt (1960), Libya (1962), Nijerya (1971), Katar (1961), Suudi Arabistan (1960), Birleşik Arap Emirlikleri (1967), Venezuela (1960)'dır. Üye ülkeler için bkz. "OPEC Annual Statistical Bulletin, 2002", <http://www.opec.org>, Erişim: 09.10.2003.

⁴ **Turkey Country Analysis Brief**, Mayıs 2003, <http://www.eia.doe.gov/cabs/turkey.html>, Erişim: 08.10.2003. Kongre tarafından 1977'de kurulan Enerji Bilgi Yönetimi, Birleşik Devletler Enerji Departmanının istatistik kurumudur. Bkz. <http://www.eia.doe.gov/neic/aboutEIA/aboutus.htm>.

⁵ Hakan Akbulut, "Enerji Diplomasisi", **International Energy Agency, Turkey-1997 Review**, OECD Basım Merkezi, Paris, 1997, www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/1Akbulut2.htm, Erişim: 13.10.2003.

- Türkiye, Doğu-Batı koridoru diye adlandırılan coğrafi alanın da ortasında yer almaktadır. Bu bölge üzerinden Orta Asya ve Kafkas petrolünü Batı pazarlarına iletmeyi amaçlamaktadır.
- Türkiye, bölgesinde enerji terminali olma iddiasındadır.
- Türkiye hızla büyüyen bir pazar olduğu için, enerji güvenliğinin sağlanması, ülkenin dışa bağımlılığı nedeniyle önemlidir.

Bu açılardan Türkiye için büyük önem taşıyan petrol sektörü, ham petrol arama, sondaj ve üretim, ham petrol taşıma, petrol ürünleri üretimi (rafinaj), depolama, ürün taşıma, dağıtım ve pazarlama faaliyetlerine kadar uzayan bir zincirdir. Türkiye’de 1990’lı yıllara kadar, özel kesim de faaliyet göstermekle birlikte, sayılan bu petrol faaliyetlerinin her biri bütüncül bir yapı içinde, birer kamu kuruluşu olan, TPAO ve bağlı ortaklıkları⁶ tarafından yürütülmüştür. Türkiye’de bu zincir 1990’lı yıllara kadar, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ), Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ), Petrol Ofisi A.Ş. (POAŞ) ve Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş. (DİTAŞ) tarafından yapılmaktayken bu bütüncül yapı parçalanarak özelleştirme yolu ile sektördeki kamu ağırlığına son verilmeye çalışıldığı söylenebilir. Oysa, petrol sektörünün bir bütün olarak işletilmesi, ülkenin menfaatleri açısından önemlidir. Çünkü petrole ilişkin ulusal bir politika belirleyip bu politikayı uygulayabilmek ancak böyle bütüncül bir yapı içinde sağlanabilecektir. Fakat devlet, 14.06.1989 tarih ve 3571 sayılı Kanun⁷ ile, aslında bir politika uygulama aracı olan fiyat düzenleyici işlevinden vazgeçerek petrol sektöründeki özelleştirme çalışmalarının da alt yapısını oluşturmuştur denilebilir. Petrol sektöründe yaşanan bu değişimler, 1980’lerden itibaren Türkiye’nin kârma ekonomiden vazgeçerek serbest piyasa ekonomisine⁸ geçmesi ile hemen hemen tüm sektörlerde başlayan serbestleştirme bir görünümüdür. Nitekim, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası’nın (DB) 1980 sonrası Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde uyguladıkları bu serbestleştirme politikasının uygulama aracı özelleştirme olmuştur. Bu anlayışa göre, kâr oranı yüksek sektörlerdeki devlet tekeli, sermayenin önünde bir engeldir. Özelleştirme süreci, böylelikle, 1980’li yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçme çalışmaları ile başlamış ve gerek IMF gerekse DB’nin etkisi sonucunda, günümüzde TÜPRAŞ ve kâr oranı yüksek sektörlerdeki TÜPRAŞ gibi kârlı kurumların özelleştirilmesi çalışmaları ile hız kazanmıştır.

Bu doğrultuda, Türkiye’de kâr oranı yüksek sektörlerden biri de rafinaj sektörüdür ve bu nedenle bu çalışma, rafinaj sektörünün (TÜPRAŞ’ın) serbest rekabete açılmasını ele almaktadır. Hükümetler açısından rafinaj sektörünün serbest rekabete açılmasının anlamı, borç ödemelerinin sürdürülebilirliğini⁹ sağlamaktır. Sermaye açısından rafinaj sektörünün (TÜPRAŞ’ın) serbest rekabete açılmasının anlamının ise, kendine yeni faaliyet ve kâr alanları açmak olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, özellikle 1989’dan itibaren, Türkiye’nin

⁶ “Bağlı ortaklık; sermayesinin % 50’sinden fazlası iktisadi devlet teşekkülüne veya kamu iktisadi kuruluşuna ait olan işletme veya işletmeler topluluğundan oluşan anonim şirketlerdir.”, 233 sayılı 08.06.1984 tarihli **Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında KHK**, R.G.: 18.06.1984, No:18435. “Bağlı ortaklık, bir KİT müessesesinin dönüştürülmesi, KİT’in bir iştirakdeki payının % 50’nin üzerine çıkması ve bu nitelikte yeni bir ortaklık kurulması gibi biçimlerle oluşabilir.” Bkz. Yakup Kepenek, **100 Soruda Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, Gerçek Yay., İstanbul, 1993, s.136.

⁷ **3571 sayılı 79 sayılı Millî Korunma Suçlarının Affına, Millî Korunma Teşkilat, Sermaye ve Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanun**, R.G.: 20.06.1989, Sayı: 20201.

⁸ Kazgan, Türkiye’nin 1980 sonrası yaşadığı dönüşümü “liberal ekonomi ideolojisinden türetilen ‘serbest piyasa ekonomisi’ modelinin ‘çevre ülkesi’ biçimindeydi” şeklinde açıklamaktadır. Kazgan tarafından “çevre ülkesi” terimiyle ifade edilmek istenen ise, kendi çıkarlarını koruyacak kararları verme gücünden yoksun olup güçlü ülkelerin (merkez ülkeler) çıkarları için uygulatılan politikaları benimseme durumunda kalan ülkelerdir. Bkz. Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1999, s. 148-150.

⁹ Hükümet, bunu 1999 tarihli Niyet Mektubunda şöyle ifade etmiştir: “Yapısal reformlara, mali ayarlamayı sürdürülebilir kılmak, etkinliği artırmak ve artan özelleştirme gelirleri sayesinde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırmak için ihtiyaç vardır.” Bkz. **9 Aralık 1999 Tarihli Niyet Mektubu**, <http://www.treasury.gov.tr>, Erişim: 08.10.2003.

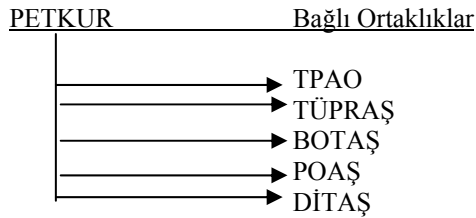
petrol politikası, devletin bu sektörde doğrudan rol almaktan çekilmesini ve sektördeki devlet varlıklarının özelleştirilmesini kapsamaktadır. Bu politika doğrultusunda günümüze gelene kadar sektörde oluşan değişikliklerin, ağırlıklı olarak IMF ve DB'nin etkisi ile gerçekleştirildiği söylenebilir.¹⁰

Bu çalışma ile, Türkiye'de uygulanan petrol sektörünü serbest rekabete açma politikasının bir aracı olan özelleştirmenin, rafinaj sektöründeki gelişimi incelenecektir. Bilindiği gibi, Türkiye'de rafinaj sektöründe 2004 Haziran ayına kadar iki kuruluş bulunmaktaydı. Bunlardan biri, özel mülkiyette olan ATAŞ¹¹, diğeri de kamu kuruluşu olan TÜPRAŞ'tır. Türkiye'de ham petrolün işlenmesi ile petrol ürünleri üretimi, ağırlıklı olarak TÜPRAŞ rafinerilerinde yapılmaktadır. Bu çalışma ile Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan TÜPRAŞ mercek altına alınarak bu kamu kuruluşunun geçirdiği özelleştirme aşamalarının gözler önüne serilmesi amaçlanmaktadır. TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi ile rafinaj sektöründe şikayet edilen devlet tekelinin yerini özel tekellerin alma ihtimali, özelleştirme sonrası yaşanacak olası işsizlikler ve onun getireceği olası toplumsal bunalım ve tabii ki petrolün stratejik önemi¹², bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılan nedenler olarak ifade edilebilir. Çalışmada, yasal süreç gözönünde bulundurularak, TÜPRAŞ'ın özelleştirilme süreci bu sürece etki eden aktörlerle birlikte ele alınmakta ve böylelikle rafinaj sektöründe özellikle 1990 sonrası uygulanan politikanın bir analizi yapılmaktadır.

Türkiye Petrol Sektöründe Yer Alan Kamu Mülkiyetindeki Kuruluşlar

Bilindiği gibi, petrol sektörü, ham petrol arama, sondaj ve üretim, ham petrol taşıma, petrol ürünleri üretimi (rafinaj), depolama, ürün taşıma, dağıtım ve pazarlama faaliyetlerine kadar uzayan bir zincirdir. Bu faaliyetlerin kamu mülkiyeti altında yürütülenleri, 1983-1984 yılları arasında, 1983 yılında kurulan Türkiye Petrol Kurumu'nun (PETKUR) bağlı ortaklıkları tarafından yerine getirilmiştir. 19.10.1983 tarih ve 2929 sayılı Kanun'a¹³ göre PETKUR ve bağlı ortaklıkları Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. 19.10.1983 Tarih ve 2929 Sayılı Kanun'a Göre PETKUR ve Bağlı Ortaklıkları

Şekil 1'de gösterilen yapılanma, PETKUR'un mal varlığının, hak ve borçlarının 1984 yılında TPAO'ya devredilmesi ile değişmiş ve daha önce PETKUR'un bağlı

¹⁰ Petrol politikasında meydana gelen değişimleri anlayabilmek için, hükümetlerimizin, IMF'e ve DB'na verdikleri resmi belgeler incelenebilir. Bkz. EK I.

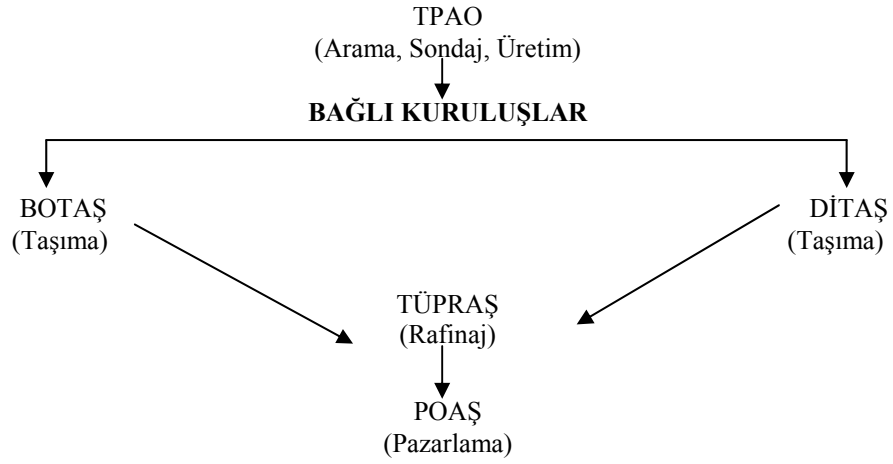
¹¹ Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş. (ATAŞ Rafinerisi), 1957 yılında T.C. Hükümeti ile o yıllarda Türkiye'de petrol ürünleri pazarlaması yapan yabancı şirketler arasında yapılan özel bir anlaşma sonucu 3.2 milyon ton/yıl ham petrol işleme kapasitesi ile kurulmuş ve 30 Nisan 1962'de işletmeye alınmıştır. Ham petrol işleme kapasitesi, 1969 yılında yapılan yatırımla 4.4 milyon ton/yıl olarak artırılmıştır. Rafinerinin fonksiyonu, ortak şirketler tarafından temin edilen yerli ve yabancı menşeli ham petroleri işleyerek, şartnamelere uygun ürünleri üretmektir. 2001 yılı içerisinde işlenmiş olan yerli ham petrol 325.599 ton, ithal ham petrol 2.775.256 tondur. Bkz. <http://www.atas.com>, Erişim:11.10.2003. Anadolu Tasfiyehanesi Anonim Şirketine bugün, % 68 BP, % 27 Raffinaderij Shell Mersin N.V., % 5 Marmara Petrol ve Rafineri İşleri A.Ş. ortak durumundadır. Bkz. <http://www.atas.com.tr>. ATAŞ rafinerisinin 2004'ün Haziran ayında üretime son vermesiyle, 32.0 milyon ton/yıl olan Türkiye toplam ham petrol işleme kapasitesi, toplam rafinaj kapasitesi tamamı TÜPRAŞ'a ait olmak üzere 27.6 milyon ton/yıl'a düşmüştür. Bkz. **TÜPRAŞ 2004 Faaliyet Raporu**, s.3.

¹² KİT konumundaki bir rafinerinin özelleştirilmesinin ne anlama gelebileceğini, 1974'te Kıbrıs çıkartması sırasında özel mülkiyette bulunan ATAŞ Rafinerisinin uçak yakıtı vermeyi reddetmesi ve bu cevap karşısında Türkiye'nin yakıtı Libya'dan sağlaması yeterince ortaya koymaktadır. Bkz. Gülten Kazgan, **a.g.e.**, s. 268.

¹³ **2929 Sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanun**, R.G. 22.10.1983, Sayı: 18199.

ortaklıklarından biri olan TPAO, PETKUR'un yerini almıştır.¹⁴ Böylece kamuda TPAO, bağlı ortaklıkları olan BOTAŞ, TÜPRAŞ, POAŞ ve DİTAŞ ile 1990'lı yıllara kadar petrol faaliyetlerini yürütmüştür. Şekil 2'de, petrol sektöründe 1984-1990 yılları arasında petrol faaliyetlerini TPAO çatısı altında yürüten kamu kuruluşları görülmektedir. TPAO, 1990'lı yıllara kadar arama, sondaj, üretim, taşıma, rafinaj ve pazarlama alanlarının ilk üçünde bizzat, diğerlerinde ise bağlı ortaklıkları vasıtasıyla faaliyet göstermiştir. Fakat, pazarlama alanında faaliyet gösteren POAŞ, 05.09.1990'da, rafinaj alanında faaliyet gösteren TÜPRAŞ, 10.07.1990'da, ham petrol ve petrol ürünleri taşıma alanında faaliyet gösteren DİTAŞ, 25.11.1993 tarihinde özelleştirme kapsamına alınmıştır. Yine taşıma alanında faaliyet gösteren BOTAŞ ise, 1995 yılında TPAO'nun bağlı ortaklığı statüsünden çıkartılarak teşekkül şeklinde yapılandırılmıştır.¹⁵ Şekil 2'de, ilgili hukuki düzenlemeler esas alınarak çizilen, 1990'lı yıllara kadar kamuda petrol sektörü zincirini oluşturan bu bütüncül yapı görülmektedir.

Şekil 2. 1990'lı Yıllara Kadar Kamuda Petrol Sektörü Zincirini Oluşturan Kuruluşlar

Şekil 2'de de görülen bu bütüncül yapı 1990 sonrası yapılan düzenlemelerle bozulmuştur. Bu kuruluşlardan POAŞ, 1991'de halka arz, 2000 tarihinde blok satış, 2002 tarihinde tekrar halka arz yapılarak özelleştirilmiştir. TÜPRAŞ hisselerinin bir kısmı 1991 ve 2000 tarihlerinde halka arz edilerek bugünkü özelleştirme çalışmalarının alt yapısı sağlanmıştır. Günümüzde TÜPRAŞ'ın blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi yönündeki çalışmalar ise sürmektedir. DİTAŞ'ın % 50.98 oranındaki hissesi, 21.11.2002 tarihinde bedelli olarak, TÜPRAŞ'a devredilmiş ve DİTAŞ, TÜPRAŞ'ın iştiraki¹⁶ haline gelmiştir.

Özelleştirme kapsamına alınması düşünülen TPAO, Türkiye'de petrol arama faaliyetlerini yürütmektedir. Fakat, Tablo 1'de de görüldüğü gibi devlet adına arama yapan TPAO'nun yanında N.V.Turkse Perenco, Petrom Dorchester, Ersan Aladdin, Perenco ve Aladdin Tur-Kan vb. özel mülkiyetteki şirketler tarafından da petrol arama faaliyeti yapılmaktadır. Yıllar itibariyle Türkiye'nin ham petrol üretimi incelendiği zaman TPAO'nun petrol üretiminde ağırlığı olduğu görülmektedir.¹⁷ Bununla birlikte, Türkiye'nin yerli petrol üretimi, tüketiminin çok altındadır. Bu nedenle, petrolde bu kadar dışa bağımlı durumda olan bir ülkenin sektördeki kamu kuruluşlarını özelleştirmek yerine kamu ağırlığını sürdürmesi stratejik açıdan daha mantıklı görünmektedir. 2004 yılında TÜPRAŞ rafinerilerinde işlenen

¹⁴ **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Ana Statüsü**, R.G., 09.11.1984, Sayı: 18570.

¹⁵ <http://www.tpao.gov.tr>, Erişim: 23.10.2004.

¹⁶ "İştirak, iktisadi devlet teşekküllerinin veya kamu iktisadi kuruluşlarının veya bağlı ortaklıklarının, sermayelerinin en az % 15'ine, en çok % 50'sine sahip buldukları anonim şirketlerdir." **233 sayı 08.06.1984 tarihli Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında KHK**, R.G.: 18.06.1984, No:18435.

¹⁷Yıllar itibariyle Türkiye'nin ham petrol üretiminde bulunan şirketler ve üretim miktarları için bkz. <http://www.pigm.gov.tr>, Erişim:11.10.2003.

24.5 milyon ton ham petrolün 22.2 milyon tonunun (% 91'inin) ithal edilmiş olması, sözkonusu bağımlılık ve petrolün stratejik önemi nedeniyle bu sektörde kamu varlığının gerekliliğini yeterince ortaya koymaktadır.

İşlediği ham petrolün % 91'ini ağırlıklı olarak İran (% 24'ü), Libya (% 18'i) ve S.Arabistan'dan (% 17'si) ithal ederek faaliyet gösteren ve özelleştirme programında olan TÜPRAŞ'ın yanısıra, arama, sondaj, üretim, taşıma, rafinaj ve pazarlama faaliyetlerine ilişkin olarak petrol sektöründe başka kamu kuruluşları ve özel sektör kuruluşları da vardır. Bu kuruluşlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye Petrol Sektörü Zincirinde Yer Alan Kamu ve Özel Şirketler¹⁸

PETROL ARAMA VE İŞLETME ŞİRKETLERİ	RAFİNERİ, PETROKİMYA VE TAŞIMA ŞİRKETLERİ	AKARYAKIT DAĞITIM ŞİRKETLERİ
Aladdin Middle East Ltd.	ATAŞ, Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş.	PETROL OFİSİ A.Ş.
Amity Oil International Pty Ltd.	BP Turkey Refining Ltd.	BP Akaryakıt Ortaklığı
Arco Turkey Inc.	DİTAŞ, Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş.	OPET Petrolcülük A.Ş.
BP Exploration Operating Company Ltd.	Marmara Petrol ve Rafineri İşleri A.Ş.	The SHELL Company Of Turkey Ltd. Şti.
Chevron International Ltd.	Raffinaderij Shell Mersin N.V.	TOTAL Oil Türkiye A.Ş.
T.P.A.O.	TÜPRAŞ, Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.	TURCAS Petrol A.Ş.
Dorchester Master Ltd. Partnerchip	İGSAŞ, İstanbul Gübre Sanayii A.Ş.	TUTA Petrolcülük A.Ş. (Ön Müsaade)
Ersan Petrol Sanayii A.Ş.	PETKİM, Petrokimya Holding A.Ş.	Turkuaz Petrol Ürünleri A.Ş.
Enron Thrace Exploration And Production BV.	BOTAŞ, Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.	PETLINE Petrol Ürünleri Ticaret A.Ş. (Statü)
El Paso Production Company Turkey B.V.	Narlı Petrol Rafinaj Sanayii ve Tic. A.Ş.	
Güney Yıldızı Petrol Üretim Sondaj Müteahhitlik ve Ticaret A.Ş.	Urgan Petrol Sanayi ve Tic. Taahhüt ve İnşaat A.Ş.	
Madison Oil Turkey Inc.	Blue Stream Pipeline Company B.V	
Madison (Turkey) Inc.	(MEB) İŞTİRAKÇİLERİ	
N.V.Turkse Perenco		
Petroleum Exploration Mediteranean Inc.		
Pinnacle Turkey Inc.		
Polmak Sondaj Sanayii A.Ş.		
Southwind Energy, LLC.		
Thrace Basin Natural Gas Türkiye Corp.		
Wilco Turkey Ltd.		
Lotus Petrol Doğal Gaz İnşaat Turizm Nakliyat Gıda İthalat İhracat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.		
Sanabel Group Petrol Turizm İç ve Dış Tic. Ltd. Şti.		
Avenue Energy. Inc.		
Yerbil Jeolojik Hizmetler Madencilik, İnşaat San. Tic. Ltd. Şti.		
Arar Petrol Gaz Arama Üretim Pazarlama A.Ş.		

¹⁸ <http://www.pigm.gov.tr/petrolweb/sirketrehberi/sirketrehberi%201.htm>, Erişim:05.08.2005.

Petrako Petrol, Doğalgaz, İnş. Taah. İşl. Gıda,		
Tarım, Cam, San. ve Dış Tic. Ltd. Şti		
Merty Enerji Petrol Arama, Eğitim ve		
Servis Hizmetleri Ltd. Şti.		
Crystal Corporation		

Tablo 1'in de ortaya koyduğu gibi, petrol sektörünün her alanında kamu kuruluşları yanında özel kuruluşlar da yer almaktadır. Türkiye'de bugün uygulanan petrol sektörü politikası ile hedeflenen ise, Tablo 1'de görülen kamu kuruluşlarının özelleştirilmesini sağlayarak, sektördeki kamu varlığına son vermektir denilebilir.

Türkiye Petrol Sektörü Açısından Seçilmiş Yasal Düzenlemeler

Türkiye'nin petrol açısından bağımlı bir ülke durumunda olduğunu ve sektörde yer alan kuruluşları ortaya koyduktan sonra hükümetlerin izledikleri petrol politikasını ortaya koyan yasal düzenlemeler de ele alınmalıdır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak değinilen 1980 sonrası petrol politikalarını anlamak ve değerlendirebilmek açısından 1980 öncesi dönem de incelenmelidir ki, aslında özel sektörün de petrol sektöründe daima bir aktör olarak bulunduğu (özel sektörün her zaman sektörde yer aldığı fakat kendisine yasal bir takım kısıtlamaların getirildiği görülmektedir) ortaya koyulabilsin. Bu sürece kısaca bakmak, 1980 sonrası petrol - ve özelde de rafinaj- sektörü politikasını bir bütün olarak görebilmek açısından yararlı olabilir.

Cumhuriyet tarihindeki ilk petrol kanunu olan 25.01.1926 tarih, 725 sayılı Petrol ve Benzin İhisarı (tekeli) Hakkında Kanun¹⁹ ile "ithalat tekeli" düzenlenmiştir. Buna göre, petrol ve benzin devlet tarafından bayilere satılır, yurtiçinde üretilen petrol serbest olarak satılabilir. Bu ithalat tekeli, o tarihte, Amerikalı Standard Oil şirketine bırakılmıştır.²⁰

Türkiye'de petrol arama ve işletme faaliyetlerini düzenleme amacı ile 1926 tarihinde bir petrol kanunu kabul edilmiştir. 1926 Tarih ve 792 sayılı Petrol Kanununa²¹ göre;

"Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bilcümle petrol ve tabii müştaklarının arama ve işletilmesi hakkı, Maadin Kanunu hükümlerine tabii olmak kaydıyla hükümete verilmiştir."²²

20.06.1935 tarih, 2804 sayılı Kanun ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA.) kurulmuş, MTA'ya bağlı bir birim, petrol arama işlerini üstlenmiştir.

Petrol hakkı sahibi olan kişilere 1954 sonrasında petrol faaliyetlerinde geniş bir serbestlik sağlandığı görülmektedir. 6326 sayılı Petrol Kanunu²³, 1954 tarihinde Amerikan petrol şirketlerinin avukatı Max Ball'e hazırlatılan bir tasarinin kanunlaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu Kanunun gerekçesi şöyledir:

"Petrol kaynakları, ancak hususi teşebbüs veya yatırımları eliyle aranıp işletilebilecektir. Hususi teşebbüs ve sermayenin müessir olabilecek vüs'atte ve miktarda bu sahaya girebilmesi için devletin ne arayıcı ve işletmeci, ne de herhangi bir suretle petrol sahibi olarak hususi teşebbüsün karşısına çıkmaması icap etmektedir. Hususi teşebbüs, devletle rakip vaziyette çalışmak istememektedir."²⁴

Böylece Türk Devleti kendi kaynaklarını değerlendirme hakkını özel teşebbüse devretmektedir. Bir yabancıya hazırlatılan bu petrol kanunu içinde, ham petrolün ithali ve

¹⁹ 725 sayılı Petrol ve Benzin İhisarı Hakkında Kanun, R.G.: 07.02.1926, Sayı: 291.

²⁰ Korkut Boratav, 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik, Ankara, Mart 1974, s.114-115.

²¹ 792 sayılı Petrol Kanunu, R.G.: 06.04.1926, Sayı: 341.

²² Alptekin Esin, Türkiye'de Petrol Üretim ve Tüketimi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Yayınları, Ankara, 1973, s.56.

²³ 6326 sayılı Petrol Kanunu, R.G.: 16.03.1954, Sayı: 8659.

²⁴ Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Basımevi, Ankara, 1969, s. 325.

ürünlerin gümrükleme prosedürünü içeren 112. maddesi dışında rafineri sektörü ile ilgili geniş bir düzenleme yoktur. Bu kanun, özellikle “petrol arama” konusunda liberal bir yapıya sahiptir ve bu durum günümüze kadar böyle sürmüştür. Bundan dolayı petrol sektöründe aslında hiçbir zaman bir kamu ağırlığının hedeflenmediği söylenebilir.

16.03.1954 tarih, 6327 sayılı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Kanunu²⁵ ile devlet adına petrol işlerini yapmak üzere TPAO kurulmuştur.

29.05.1957 tarih ve 6987 sayılı Kanun²⁶ ile petrol hakkı sahibi olan kişilerin sadece Türkiye’de çıkarılan petrol için değil, ithal edilen petrol için de faaliyette bulunmalarına olanak tanınmıştır. Söz konusu Kanunun amaç maddesinde yapılan düzenleme ile “petrol şirketleri Türkiye’de rafineri kurma hakkı”nı elde etmiştir. Hatta bununla da yetinilmeyerek 6987 sayılı kanunun 12. maddesinin 2. fıkrası ile petrol hakkı sahibinin faaliyeti için gerekli olan petrolü, gümrük ve diğer ithal vergi ve resimlerinden muaf olarak ithal edebilmelerine izin verilmiştir.

1973 tarih ve 1702 sayılı Petrol Reformu Kanunu²⁷ ile petrol konusunda devletçi bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Bu Kanun ile (madde 6) devlet adına müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi ile belge alma hakkı, 6327 sayılı Kanunla kurulmuş olan TPAO’ya ait kabul edilmiştir. Ayrıca bu Kanundaki esaslara uygun olmak şartıyla tüzel kişilere de müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi verilebileceği ifade edilmiştir. Bu Kanun ile, devlet adına müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi ile belge alma hakkına sahip olan TPAO’ya açık bir üstünlük tanındığı görülmektedir.

1983 yılında çıkarılan ve 6326 sayılı Petrol Kanununda değişiklik yapan 2808 Sayılı Kanun²⁸ ile petrol aramalarının özendirildiği söylenebilir. 2808 sayılı Kanunun 13. maddesi ile petrol hakkı sahiplerine keşfettikleri sahalardan yapacakları ham petrol üretiminin kararlarda % 35’ini, denizlerde % 45’ini, “her türlü vergi ve resimlerden muaf olarak” ihraç etmesine izin verilmiştir. Yine bu Kanunla 6326 sayılı kanun, 115. maddesine yapılan ekleme ile petrol hakkı sahibinin ihracına izin verilen petrolden sağladığı dövizi, yurt dışında muhafaza etmesi yönünde yeniden düzenlenmiştir.

28.10.1983 tarih, 98 sayılı KHK²⁹ ile PETKUR kurulmuştur. Ayrıca, yine 98 sayılı KHK ile İstanbul Petrol Rafinerisi Anonim Şirketi’nin (İPRAŞ) tüm varlıkları ve gayri maddi hakları, alacakları, borçları ve personelinin Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi’nin (TÜPRAŞ’ın) kuruluşu ile bu şirkete devredileceği düzenlenmiştir. Nitekim 25.10.1983 tarihinde İPRAŞ’ın ana sözleşmesi, TÜPRAŞ’ın ana sözleşmesine dönüştürülmüştür. 16.11.1983 tarihinde de TÜPRAŞ kurulmuştur.

09.11.1984 tarih ve 18570 sayılı Resmi Gazetede³⁰ TPAO’nun Ana Statüsü’nün belirlenmesi sonucu, bu ana statünün yürürlüğe girmesi ile birlikte PETKUR’un tüm mal varlığı, hakları ve borçları TPAO’ya devredilmiştir.

14.06.1989 tarih ve 3571 sayılı Kanun³¹ ile 10.09.1960 tarihli ve 79 sayılı Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye ve Fon Hesaplarının

²⁵ 6327 sayılı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Kanunu, R.G.: 16.03.1954, Sayı: 8659.

²⁶ 6987 sayılı “6326 sayılı Petrol Kanunu İle Bu Kanunda Değişiklik Yapan 6558 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Tadili Ve Bazı Maddelerine Fıkralar İlave Edilmesi Hakkında Kanun”, R.G.: 06.05.1957, Sayı: 9626.

²⁷ 1702 sayılı Petrol Reformu Kanunu, R.G.: 18.04.1973, Sayı: 14511.

²⁸ 2808 sayılı Petrol Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Kanuna Bazı Madde ve Fıkralar Eklenmesi Hakkında Kanun, R.G.: 30.03.1983, Sayı: 18003.

²⁹ 98 sayılı Türkiye Petrol Kurumu Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, R.G.: 28.10.1983, Sayı: 18205.

³⁰ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Ana Statüsü, R.G.: 09.11.1984, Sayı: 18570.

³¹ 3571 sayılı 79 sayılı Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye ve Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanun, R.G.: 20.06.1989, Sayı: 20201.

Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanunun³² 5. maddesi değiştirilerek “ithalatçılar, rafineri ve dağıtım şirketleri ile akaryakıt bayileri, ham petrol ve petrol ürünlerinin fiyatlarını tespit etme serbesttirler” ifadesine yer verilerek petrol sektöründe serbestleştirilmenin ilk ve önemli adımı atılmıştır. Böylece devlet, fiyat düzenleyici işlevinden vazgeçmiştir.

Kamu petrol sektöründe 1984 yılında yapılan düzenlemelerle TPAO, petrol sektörünün altı temel fonksiyon alanı olan arama, sondaj, üretim, taşıma, rafinaj ve pazarlama alanlarının ilk üçünde bizzat, diğerlerinde ise bağlı ortaklıkları vasıtasıyla faaliyet gösteren bir kuruluş halinde iken, 28.05.1986 tarih ve 3291 sayılı KİT’lerin özelleştirilmesi ile ilgili kanun³³ gereğince; TPAO’nun bağlı ortaklığı olan TÜPRAŞ, 1990 yılında özelleştirme kapsamına alınmıştır.³⁴ Özelleştirilmesine karar verilen TÜPRAŞ’ın sermayesi, Ö.İ.B’na devredilmiştir. Boru hatları ile doğal gaz taşımacılığı ve doğal gaz ticareti yapan BOTAŞ’ın ise, 1995 tarihinde, TPAO’nun bağlı ortaklığı statüsünden çıkarılarak KİT olarak yapılanmasına karar verilmiştir. Petrol dağıtım şirketi olarak faaliyet gösteren POAŞ, 1990 tarihinde Ö.İ.B’na bağlanmış, Temmuz 2000’de blok olarak İş Bankası-Doğan Holding konsorsiyumuna satılmıştır. POAŞ’ın özelleştirilmesinden sonra petrol dağıtım sektörü özel sektörün kontrolü altına girmiştir.³⁵ 1993 yılında ise DİTAŞ özelleştirme kapsamına alınmıştır.

23.2.1998 tarih, 98/10745 sayılı Otomatik Fiyat Sistemi Hakkında Kararnamede³⁶ “Rafineri Satış Fiyatı, tavan fiyatı aşmamak şartıyla, rafineri şirketlerinin kendi rekabet şartları içinde bu Karar kapsamındaki akaryakıtlara uygulayacağı şirketin ticari satış fiyatını ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır. Görüldüğü gibi bu kararname ile petrol piyasasının serbestleşmesi için gereken bir diğer husus da düzenlenerek fiyatların rekabet şartları içinde belirleneceği ifade edilmektedir. Yine bu Kararnamenin 5. maddesine göre, rafineriler ve ithalatçı şirketler serbest rekabet şartları içerisinde tavan fiyatı aşmamak şartı ile ‘farklı satış fiyatları’ ile satış yapabilirler.

Petrol Ürünleri Ö.İ.K. raportörlerinin şu ifadelerine göre bugün uygulanmakta olan petrol politikası süreci tamamlanmıştır:

“Bugün rafineri şirketleri ve dağıtıcı kuruluşlar serbestçe Otomatik Fiyat Mekanizmasına göre uluslararası bazda fiyatlarla tam rekabet koşulları altında ürün ithal ederek pazarlayabilmektedir. Uzun yıllardır sektörde hedeflenen liberal sisteme geçiş çalışmaları tamamlanarak uygulamaya geçilmiştir.”³⁷

Fakat, Petrol Ürünleri Ö.İ.K. raportörleri bu politikanın tamamlandığını düşünse de henüz, uygulanmakta olan bu politika tamamlanmamıştır. Parça parça yapılan çalışmaların uygulama aşamasına geçtiği söylenebilir de, dış finans çevrelerinin nihai hedefi sadece fiyatların serbestleşmesi değil, devletin bu sektördeki varlığına tümüyle son vermektir. Bu politika ancak Petrol Piyasası Kanunu Tasarısı kanunlaştıktan sonra devletin petrol sektöründeki yetkilerini bir üst kurula devretmesiyle ve sektördeki tüm KİT’ler özelleştirildikten sonra tamamlanmış olacaktır denilebilir. Nitekim, bilindiği gibi 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu, 04.12.2003 tarihinde kabul edilmiştir.³⁸

2003 tarih ve 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanununun amacı; 1. maddesinde, yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan temin olunan petrolün doğrudan veya işlenerek güvenli ve

³² Milli Koruma Kanunu, 18.01.1940 tarihinde 3780 sayılı kanunlaşmıştır. Bu kanun, Bakanlar Kurulu’na ekonominin bütününe düzenleme imkanı sağlayan çok geniş yetki ve görevler veren ve bu yetkilerin, kararnamelerle icrasını öngören bir kanundur. Bkz. Boratav, a.g.e., s.326.

³³ **1177 Sayılı Tütün Tekeli Kanununun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında 3291 Sayılı Kanun**, R.G.: 03.06.1986, Sayı:19126.

³⁴ <http://www.tpao.gov.tr>, Erişim:08.10.2003.

³⁵ “Petrol Sektörü”, <http://www.inputresearch.com/pdf/2002/petrol.pdf>, Erişim: 14.10.2003.

³⁶ **98/10745 sayılı Otomatik Fiyat Sistemi Hakkında Kararname**, R.G.: 23/2/1998.

³⁷ **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Petrol Ürünleri Ö.İ.K. Raporu**, DPT Yay., Ankara, 2000, s.9.

³⁸ **5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu**, Kabul Tarihi: 04.12.2003, R.G. Sayı No: 25322.

ekonomik olarak “rekabet ortamı” içerisinde kullanıcılara sunumuna ilişkin piyasa faaliyetlerinin şeffaf, eşitlikçi ve istikrarlı biçimde sürdürülmesi için “yönlendirme, gözetim ve denetim” faaliyetlerinin düzenlenmesini sağlamak olarak ifade edilmiştir. Petrol Piyasası Kanunu ile, devletin petrol sektöründeki düzenleme görevini, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu’na devretmesi düzenlenmektedir. Neo-liberal politikaların savunduğu, devletin ekonomideki rolünün ortadan kaldırılması düşüncesinin petrol sektöründeki uzantısı, diğer pekçok sektörde olduğu gibi, devletin işlevlerinin bir üst kurula devridir. Söz konusu kanun ile ayrı bir Petrol Piyasası Kurumu kurulmamış, Enerji Piyasası Düzenleme Kuruluna petrol piyasası ile ilgili görevler verilmiştir.³⁹ Kanunun 5. maddesi ile rafinerici lisansı sahiplerinin, dağıtım şirketine sahip olabilmesi ve akaryakıt dağıtımını yapabilmesi düzenlenmektedir. Bilindiği gibi, petrol sektöründe devlete ait kurumlar (TPAO ve bağlı ortaklıkları) tarafından yürütülen bütüncül yapı 1990’lı yıllardan beri yapılan özelleştirme uygulamaları ile bozulmuştur. Şimdi tasarının bu maddesi ile, özel sektörün böyle bir bütüncül yapı kurmasının yolu açılmıştır. Burada sorulması gereken soru, “Petrol sektörü bütünlendirilecekti de neden TPAO’nun yapısı bozularak özelleştirme yoluyla parçalara ayrılmaya çalışılıyor?” sorusudur.⁴⁰ Kanunda ithalat konusunu düzenleyen madde ile, “ham petrol ve petrol ürünü ithalatında, rafinericiler dışında kalan kişiler için aranan uygunluk belgesi sistemi de kaldırılmakta ve Kanunla hak tanınan tüm kişilerin yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan petrol temini serbestleştirilmektedir”.⁴¹ Ayrıca, Kanun ile, her türlü petrol faaliyetiyle ilgili lisans verme yetkisi kurulacak olan petrol piyasası kurumuna verilmektedir.

Petrol sektörünü ilgilendiren bir diğer gelişme, Petrol Kanunu Tasarısı⁴²,’dır. Tasarının amacı 2. madde ile ifade edilmiştir. Buna göre;

“Bu Kanunun amacı, ülke petrol kaynaklarının hızlı, sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve üretilmesini sağlamaktır. Bu Kanun, Türkiye’de petrol arama ve üretim faaliyetlerinin düzenlenmesi, yönetilmesi ve denetlenmesini kapsar.”⁴³

Bu tasarıda görülen önemli bir husus, Tasarının amaç kısmında, daha önce petrol kanununda yer alan, petrol kaynaklarının “milli menfaatlere uygun şekilde” işletilmesi ifadesinin kaldırılmış olmasıdır. Bu tasarının, 1/835 sayılı ile hâlâ komisyonunda olduğu bilinmektedir.

Şimdiye kadar aktarılan yapı, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana petrol sektöründe özel sektörün, her zaman kamu kuruluşlarının yanında faaliyet gösterdiğini hatta teşvik edildiğini ortaya koymaktadır. Bu genel yaklaşım, 1980 sonrası neo-liberal politikaların da etkisiyle, özel sektöre teşvikler yanında özelleştirme uygulamaları ile sürmüştür. Günümüzde yapılmaya çalışılan kurumsal düzenlemeler de devletin sektördeki varlığına son vermek yönündedir denilebilir.

Türkiye’de Kurulan Rafineriler

Türkiye’de 1930 yılından günümüze kadar dokuz rafineri kurulmuştur. Bu petrol rafinerileri ve mülkiyet durumları Tablo 2’deki gibi gösterilebilir.

³⁹ Enerji Piyasası Düzenleme Kuruluna petrol piyasası ile ilgili olarak verilen görevler Petrol Piyasası Kanununun 5/B maddesine göre şunlardır: a) Petrol Piyasası Kanunu hükümlerini uygulamak, Piyasa faaliyetlerine ilişkin her türlü düzenlemeleri yapmak ve yürütülmesini sağlamak, b) Petrol faaliyetlerine ilişkin plân, politika ve uygulamalarla ilgili Kurum görüş ve önerilerini belirlemek, c) Petrol piyasası faaliyetleriyle ilgili denetleme, ön araştırma ve soruşturma işlemlerini yürütmek, yetkisi dahilindeki ceza ve yaptırımları uygulamak ve dava açmak da dahil olmak üzere her türlü adli ve idari makama başvuru kararlarını almak.

⁴⁰ TÜPRAŞ’ı satın alan işletme, DİTAŞ TÜPRAŞ’ın iştiraki olduğu için DİTAŞ’a da sahip olacaktır. Petrol Piyasası Kanununun bu maddesi de TÜPRAŞ’ı satın alan işletmeye dağıtım şirketine sahip olma hakkını vermektedir.

⁴¹ Pınar Özel, **Petrol Sanayiinde Dikey Bütünleşme ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, DPT Yay., Ankara, 2003, s.107.

⁴² **1/835 sayılı Petrol Kanunu Tasarısı**, <http://www.tbmm.gov.tr>, Erişim: 08.08.2005.

⁴³ <http://www.pigm.gov.tr>, Erişim: 18.10.2003.

Tablo 2. Rafinerilerin Mülkiyet Durumları ve Kuruluş/Kapanış Tarihleri⁴⁴

RAFİNERİLER	MÜLKİYET	KURULUŞ/KAPANIŞ TARİHİ
Boğaziçi Tasfiyehanesi	ÖZEL	1930/1934
Raman Tecrübe Tasfiyehanesi	KAMU	1940/1945
Batman Tecrübe Tasfiyehanesi	KAMU	1945 (sonradan TPAO'ya devredilmiştir)
TÜPRAŞ Batman Rafinerisi	KAMU	1955
Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş. (ATAŞ)	ÖZEL	1958 (2004'te üretime son verdi)
İPRAŞ İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş. (İZMİT RAFİNERİSİ)	KAMU+ÖZEL (1972'den sonra KAMU)	1961
TÜPRAŞ İzmir Rafinerisi	KAMU	1972
TÜPRAŞ Kırıkkale Rafinerisi	KAMU	1986
TÜPRAŞ Körfez Petrokimya ve Rafineri Tesisleri	KAMU	1970 (2001'de TÜPRAŞ'a devredilmiştir)

Tablo 2'de görüldüğü gibi, ilk rafineri olarak 1930 yılında Beykoz yakınında kurulan Boğaziçi Tasfiyehanesi, 1934 yılında vergi meseleleri yüzünden kapanmıştır. 1942'de kurulan Raman Tecrübe Tasfiyehanesi, Batman'da 1945 yılında kurulan Pilot Rafineri faaliyete geçinceye kadar hizmet görmüştür. Batman Tecrübe Tasfiyehanesi, 1945 yılında çalışmaya başlamış ve daha sonra TPAO'ya devredilmiştir. 1955 yılı ortalarında deneme çalışmalarına başlayan TÜPRAŞ Batman Rafinerisi, TPAO'ya devredilmiş ve 1956 yılından itibaren rafineri çalışmaya başlamıştır. ATAŞ, 1957'de T.C. Hükümeti ile o yıllarda Türkiye'de petrol ürünleri pazarlaması yapan yabancı şirketler arasında yapılan bir anlaşma sonucunda kurulmuştur. ATAŞ'ın kurucularından California Texas Oil Corp. (Caltex) daha sonra ortaklıktan ayrılmıştır. ATAŞ'ta bugün, % 68 BP, % 27 Raffinaderij Shell Mersin N.V., % 5 Marmara Petrol ve Rafineri İşleri A.Ş. ortak durumundadır. İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş., TPAO ve California Texas Oil Corp. şirketi tarafından İzmit'te kurulmuş olup, % 51 hissesi TPAO'ya, geri kalan % 49'u uluslararası bir petrol şirketi olan Caltex'e ait idi. TPAO ve Caltex arasındaki ortaklık anlaşması 1972'de sona ermiş ve bu tarihte rafineri tümüyle ulusal bir kuruluş olmuştur. 1983'de yapılan Genel Kurul Toplantısı'nda İPRAŞ'ın Ana Sözleşmesi TÜPRAŞ Ana Sözleşmesi'ne dönüştürülmüş ve TÜPRAŞ'ın tescil ve ilanı 16 Kasım 1983 tarihinde tamamlanmıştır. O tarihe kadar TPAO'na bağlı olarak faaliyet gösteren İzmir ve Batman Rafinerileri ile yapımı devam eden Kırıkkale Rafinerisi de TÜPRAŞ'a devredilmiştir. TÜPRAŞ İzmir Rafinerisi, 1972 yılında işletmeye alınmıştır. Orta Anadolu Bölgesi'nin petrol ürünleri ihtiyacını karşılamak amacıyla TÜPRAŞ Kırıkkale Rafinerisi, TPAO ile Romanya Industrial Export Import firması arasında 1977'de imzalanan ticari sözleşme ile kurulmuştur. Petkim'e ait olan Yarımca Tesisleri, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun (Ö.Y.K.) 05/10/2001 tarih ve 2001/54 sayılı kararı ile TÜPRAŞ'a devredilmiş ve Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü adını almıştır. Günümüzde ise rafinaj alanında, ATAŞ'ın 2004'te üretimi durdurmasından dolayı, TÜPRAŞ faaliyet göstermektedir. Kamu mülkiyetinde olan TÜPRAŞ kendi bünyesinde bulunan dört rafineri ile faaliyetlerini yürütmektedir.⁴⁵ Günümüzde rafinaj alanında faaliyet gösteren kuruluşlar ve mülkiyet durumları Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Günümüzde Rafinaj Sektöründe Faaliyet Gösteren Kuruluşlar

KURULUŞUN ADI	YERİ	MÜLKİYETİ	KAPASİTE (yıl/milyon ton)
TÜPRAŞ-İzmit Rafineri Müdürlüğü	Kocaeli	Kamu	11.5

⁴⁴ Tablo, <http://www.tupras.com.tr> internet adresindeki bilgilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

⁴⁵ <http://www.tupras.com.tr>, Erişim: 07.10.2003.

TÜPRAŞ-İzmir Rafineri Müdürlüğü	Aliğa	Kamu	10
TÜPRAŞ-Kırıkkale Rafineri Müdürlüğü	Kırıkkale	Kamu	5
TÜPRAŞ-Batman Rafineri Müdürlüğü	Batman	Kamu	1.1

TÜPRAŞ ve Önemi

TÜPRAŞ, 19 Ekim 1983 tarih ve 2929 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkındaki Kanun uyarınca 16 Kasım 1983 tarihinde kurulmuştur. 1983’de, Türkiye’deki kamuya ait rafinerilerin biraraya altında toplanarak yeniden yapılandırılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, 1961 yılından beri faaliyet gösteren İPRAŞ’ın Ana Sözleşmesi, 25 Ekim 1983 tarihinde TÜPRAŞ Ana Sözleşmesi’ne dönüştürülmüş ve TÜPRAŞ’ın tescil ve ilanı 16 Kasım 1983 tarihinde yapılmıştır. İPRAŞ’ın yaptırmış olduğu İzmit Rafinerisi ile, TPAO’ya bağlı olarak faaliyet gösteren İzmir ve Batman rafinerileri ve yapımı devam eden Kırıkkale Rafinerisi TÜPRAŞ’a devredilmiştir. Ö.Y.K.’nın 2001/54 sayılı kararı ile Petkim’in Yarımca Tesisleri TÜPRAŞ’a devredilmiş ve Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü adını almıştır.

Türkiye’nin en büyük rafinerisi olan TÜPRAŞ’ın ana faaliyet konusu, sahibi olduğu rafinerilerde ham petrol işleyerek ülkemizin ihtiyacı olan petrol ürünlerini sağlamaktır. Diğer faaliyet konuları; ham petrol sağlamak, ham petrol rafine etmek, petrol ürünleri ihraç ve ithal etmek, petrol rafinerileri veya yeni üniteler kurmak, satın almak, devralmak ve işletmek, petrokimya sanayi alanında fabrikalar, tesisler kurmak, işletmek ve bu maddelerin yurtiçi ve yurtdışı ticaretini yapmak, her türlü enerji ve enerji ile ilgili sanayi alanında santraller, tesisler kurmak ve işletmektir.⁴⁶

Türkiye’de ham petrolün işlenmesi ile petrol ürünleri üretimi, ağırlıklı olarak TÜPRAŞ’ın sahip olduğu rafinerilerde yapılmaktadır. Bu rafineriler, yılda 11,5 milyon ton kapasiteli İzmit, yılda 10 milyon ton kapasiteli İzmir Aliğa, yılda 5 milyon ton kapasiteli Kırıkkale Orta Anadolu ve yılda 1,1 milyon ton kapasiteli Batman Rafinerileridir. Türkiye’de Petrol Kanunu hükümleri gereğince yabancı sermaye ile kurulan tek rafineri olan, yılda 4,4 milyon ton kapasite ile çalışan ATAŞ, 2004’te faaliyetini durdurmuştur.

TÜPRAŞ’ın ham petrol işleme kapasitesi 27.6 milyon ton/yıl olup, Türkiye’nin toplam ham petrol işleme kapasitesi 32.0 milyon ton/yıldır. Ham petrol, LPG ve diğer petrol ürünleri dışalımını için çok iyi bir altyapısı bulunan, ham petrol işleme kapasitesi 27.6 milyon ton/yıl olan TÜPRAŞ, Avrupa’nın 7. büyük, Doğu Avrupa ve Balkanlar’ın en büyük rafineri şirketidir.⁴⁷ Yeniden edinme değeri 7 milyar doların üzerindedir. 500 büyük sanayi kuruluşu arasında 1. sırada olan TÜPRAŞ,

- Milli gelire katkı sağlaması, bütçeye vergi yoluyla kaynak sağlaması,
- Döviz stokuna katkıda bulunması,
- Piyasaya kaliteli ürün sunması,
- Özel sanayiye girdi kaynağı olması,
- Yaptığı yatırımlarla altyapı gereksinimlerini gidermesi,
- Petrokimya sanayinin temel girdilerini sağlaması,
- Çalışanların yetiştirilmesi, istihdam sağlaması⁴⁸ nedeniyle Türk ekonomisi için önemli bir kuruluştur.

2003 yılı net kârı 311 milyon ABD Doları olan TÜPRAŞ’ın 2004 yılı net satış kârı 491 milyon ABD dolarıdır. 2003 yılında TÜPRAŞ rafinerilerinde 23.9 milyon ton (22 milyon tonu ithal, 1.9 milyon tonu yerli) ham petrol işlenmişken, 2004’te işlenen ham petrol

⁴⁶ TÜPRAŞ 2002 Faaliyet Raporu, s. 2.

⁴⁷ TÜPRAŞ 2002 Faaliyet Raporu, s. 2.

⁴⁸ TÜPRAŞ’ın Özelleştirilmesine Hayır, s.20. TÜPRAŞ, 4315 kişiyi istihdam etmektedir. Bkz. tablo 5.

miktarı 2003'e göre % 2.4 oranında artarak 24.5 milyon tona yükselmiştir. TÜPRAŞ'ın 2003'te 703 milyon ABD Doları olan ihracat geliri, 2004 yılında 981 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır.⁴⁹ TÜPRAŞ'ın, 2000-2004 arası işlediği hampetrol miktarı ve kapasite kullanım oranı Tablo 4'te yıllar itibariyle görülmektedir.

Tablo 4. TÜPRAŞ'ın İşlediği Hampetrol Miktarı ve Kapasite Kullanım Oranı⁵⁰

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004P
İşlenen Hampetrol (milyon ton)	21.3	22.8	23.3	23.9	24.5
Kapasite Kullanımı (%)	77.1	82.6	84.5	86.7	88.8

Tablo 4'ün de ortaya koyduğu gibi 2004'te % 88.8 kapasite kullanım oranı ile çalışan TÜPRAŞ, 2003'te Türkiye petrol ürünleri tüketiminin % 72'sini (20.7 milyon ton) karşılamışken 2004'te petrol ürünleri üretimi (%2.3 artışla) 22.7 milyon tona ulaşmıştır.

TÜPRAŞ'ın yatırım faaliyetlerine bakıldığında, 1989-2007 yıllarını kapsayan bir "Yatırım Master Planı" hazırlandığı görülmektedir. 2004 yılı sonu itibariyle 1.5 milyar ABD Doları tutarındaki kısmı tamamlanmış, 750 milyon ABD Doları tutarındaki kısmı ise devam etmektedir.⁵¹

Ayrıca, TÜPRAŞ'ın personel yapısı da yarattığı istihdam ve özelleştirme sonrası yaşanacak işsizlik ve sendikasılaştırma açısından önemlidir. Rafinaj sektöründe yetiştirilmesi beş ile on yıl arasında bir süre gerektiren deneyimli ve eğitilmiş personel unsuru, ülke ekonomisi ve ülke güvenliği bakımından son derece önemli tesisler olan rafinerilerin kârlı, verimli ve güvenli şekilde çalıştırılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu personelin yetiştirilmesi ise uzun zaman almaktadır. Hukuki açıdan ise, TÜPRAŞ personeli, kapsam dışı personel ve kapsam içi personel olmak üzere iki statüye ayrılmaktadır:

Toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında kalan çalışanlar, kapsam dışı personel olarak tanımlanmakta ve şirketin yönetici kadrosunu oluşturmaktadır. Kapsam içi personelden sendika üyesi olanlar, TÜRK-İŞ'e bağlı işçi sendikası PETROL-İŞ⁵² ile işveren sendikası KAMU-İŞ arasında akdedilen Toplu İş Sözleşmesi hükümlerinden yararlanmaktadır. Özel Güvenlik Teşkilatı personeli ise, kanun gereği sendikaya üye olamamakta, ancak, toplu iş sözleşmesi ile belirlenen haklardan yararlandırılmaktadır. Tablo 5, TÜPRAŞ'ın personel durumunu göstermektedir.⁵³

Tablo 5. TÜPRAŞ'ın Personel Durumu

	Kapsam Dışı Personel	Kapsam İçi Personel	Özel Güvenlik Personeli	TOPLAM
Genel Müdürlük	109	35	9	153
İzmit Rafinerisi	177	829	88	1094
İzmir Rafinerisi	198	703	105	1006
Kırıkkale Rafinerisi	153	686	95	934
Batman Rafinerisi	64	279	86	429
Körfez Petrokimya	101	532	66	699
TOPLAM	802	3064	449	4315

⁴⁹ TÜPRAŞ Faaliyet Raporu (2003-2004).

⁵⁰ Tüpraş Faaliyet Raporu, (tarihsiz).

⁵¹ TÜPRAŞ 2004 Faaliyet Raporu, s.23.

⁵² "2000 yılı sonu itibariyle toplam 4381 personelden kapsam içi statüsünde bulunan personelin 3144'ü Petrol-İş sendikası üyesi olup, bunların toplam personele oranı % 77.1'dir.", Bkz. **Bir Özelleştirme Modeli: Halka Arz Yöntemi ve TÜPRAŞ**, Petrol-İş Yay.:73, İstanbul, 2001, s. 26.

Kısacası TÜPRAŞ, Türkiye açısından önemli bir kuruluştur. Çünkü, TÜPRAŞ, Avrupa'nın yedinci büyük rafinerisidir; farklı bölgelerde rafineriye sahip olması ile bölgelerarası gelir dağılımına katkı sağlamaktadır; Türkiye petrol tüketiminin % 86'sını karşılayacak kapasiteye sahip bir rafineridir; ülke ekonomisine önemli miktarda ihracat ve vergi geliri sağlamaktadır; önemli bir istihdam kaynağıdır; kârlı bir "kamu" kuruluşudur.

TÜPRAŞ'ın Özelleştirilme Süreci

Bilindiği gibi, TÜPRAŞ'ın özelleştirilme süreci 10 Temmuz 1990 tarihinde başlamıştır. Bu tarihte, özelleştirilmesine karar verilen TÜPRAŞ'ın sermayesi, Ö.İ.B.'na devredilmiştir. 1991 yılında TÜPRAŞ'ın birinci halka arzı gerçekleştirilerek sermayesinin % 2.5'i oranında A grubu hisse senedi halka arz edilmiştir. 1999 yılı sonu itibariyle TÜPRAŞ hisselerinin yaklaşık % 3.58'i İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem görmekte, hisselerin kalan % 96.42'lik bölümü ise Ö.İ.B.'nın elinde bulunmaktaydı. 2000 yılı Nisan ayında TÜPRAŞ hisselerinin ikinci halka arzının tamamlanmasıyla İstanbul ve Londra Menkul Kıymetler Borsalarında işlem gören A grubu hisselerin toplam sermayeye oranı % 34.24'e yükselmiştir.⁵⁴ 2000 yılında TÜPRAŞ hisselerinin büyük bölümünün özelleştirilmesiyle yurt içi ve yurt dışı piyasalarda bugüne kadar yapılan en büyük halka arz gerçekleştirilmiştir. Uluslararası piyasalarda kurumsal arz yoluyla özelleştirilen kuruluşlar arasında olan TÜPRAŞ'ın % 6,77 kamu payı, 07.04.2000 tarihinde arz edilmiştir.⁵⁵ Ö.İ.B. tarafından yapılan açıklamada TÜPRAŞ çalışanlarının başvurularının tamamının karşılandığı ifade edilmektedir. Aynı açıklamada, halka arzın toplam tahsis oranının % 78'inin yurtiçi yatırımcılar, % 22'sinin yurtdışı yatırımcılar şeklinde gerçekleştirildiği belirtilmektedir.⁵⁶

Görüldüğü gibi, TÜPRAŞ hisseleri, 1991 ve 2000 yılında iki kez halka arz edilmiştir. Özelleştirmede halka arz modelinin amacı, KİT'lerin hisse senetlerinin geniş bir kesime satılması yoluyla, servet dağılımının küçük tasarruf sahiplerine transferinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷ DPT'nin bir yayınına göre, 1991 yılında ağırlık verilen halka arz uygulamaları ile çoğunlukla kamu iştiraklerindeki devlete ait payların bir bölümünün satışı söz konusu olmuş, fakat mülkiyeti tamamen devlete ait olan kuruluşların hisselerinin çok az bir oranı halka arz edilmiştir. Dolayısıyla halka arz, gerçek anlamda bir özelleştirmeden çok, halkın özelleştirmeye hazırlanması anlamını taşımaktadır.⁵⁸ Görüldüğü gibi, DPT'nin hazırlamış olduğu bu yayında özelleştirme uygulamalarının amacının halkı özelleştirmeye hazırlamak olduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de halka arz uygulamalarının, özelleştirmeye direnci kırmak için bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir. Nitekim, bu yöntemin kullanılış sebebi, Ö.İ.B. Başkanının 22 Mart 2000 tarihli açıklamasından da anlaşılmaktadır. Bu açıklama şöyledir:

"TÜPRAŞ, Türkiye'nin en büyük halka arzı. Ülkede özelleştirmeye karşı bu kadar direnç varken çalışana hisse alımında avantaj sağlamak 'sembolik' açıdan önem taşıyor. Belki gün gelir, bunu yapmak zorunda kalmayacağımız bir ortam oluşmuş olur."⁵⁹

İfadelerden de anlaşıldığı üzere, hisse senedi satışı yapılarak, halkın özelleştirmeye tepki göstermesini önlemek ve TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi fikrine halkı alıştırmaya çalışmak amaçlanmıştır. Ayrıca, Işıklı'nın, halka arz uygulamasının sadece işçileri değil sendikaları da özelleştirme politikalarının uygulanmasına ortak etme çabası olduğu yönünde bir ifadesi de dikkat çekicidir. Buna göre, özelleştirilen işletmelerde çalışanları veya sendikalarını, hisse senedi sahibi yapma politikası, söz konusu uygulamaların sorumluluğuna

⁵³ <http://www.tupras.com.tr>, Erişim:25.01.2004.

⁵⁴ TÜPRAŞ 2002 Faaliyet Raporu, s. 2.

⁵⁵ Türkiye'de Özelleştirme, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Yay., Ankara, Eylül 2003, s.10,45.

⁵⁶ Ö.İ.B.'nin 10.4.2000 Tarihli Basın Açıklaması, <http://www.oib.gov.tr>, Erişim: 12.11.2003. TÜPRAŞ'ın ikinci halka arzı neticesinde gerçekleşen hisse satış miktarı için bkz. http://www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor.

⁵⁷ Bir Özelleştirme Modeli: Halka Arz Yöntemi ve TÜPRAŞ, s.13.

⁵⁸ Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1998), DPT Yay.,Ankara, Temmuz 1998, s.26.

⁵⁹ Özelleştirme Sürecinde POAŞ ve TÜPRAŞ Dosyaları, Petrol-İş Yay.: 59, İstanbul, 2000, s.35.

sendikaları da ortak etme ve bu konuda sendikalardan gelebilecek tepkileri azaltma amacına yönelik görünmektedir.⁶⁰

Bunlara ek olarak, 4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu'na⁶¹ aykırı bir şekilde TÜPRAŞ'ın halka arz uygulaması sırasında kurum çalışanlarına satış yapıldığı görülmektedir. Söz konusu Kanun'a göre

“özelleştirme programında bulunan kuruluşlardan, Sermaye Piyasası Kanunu'nun kapsamına giren kuruluşların ... personeli..., bu kanunda yazılı özelleştirme yöntemleriyle alıcı sıfatıyla yapılacak işlemlere yararlanan sıfatıyla taraf olamazlar.”

Bu nedenle işçilere hisse senedi satılması bu Kanuna göre yasaktır. 4046 sayılı Kanun'un bu maddesi daha sonra değiştirilmiş olmakla birlikte TÜPRAŞ hisseleri halka arz edildiği tarihte, ifade edilen yasak geçerlidir. Yani kanuna aykırı bir uygulama yapılmıştır.

1991 ve 2000 tarihlerinde yapılan halka arz uygulamalarından sonra TÜPRAŞ'ta geriye kalan % 65.76 oranındaki kamu hisselerinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 7 Haziran 2003 tarihinde ihale açılmıştır.⁶² Ö.İ.B.'nin açıklamasına göre, TÜPRAŞ'ta bulunan % 65.76 oranındaki kamu hisselerinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla açılan ihalede en yüksek teklif, 1.302.000.000 ABD Doları bedelle Efremov Kautschuk GmbH⁶³ tarafından verilmiştir. TÜPRAŞ ihalesine teklif veren firmalardan Efremov Kautschuk GmbH ve Anadolu ortak girişim grubu⁶⁴ ile görüşmeler 13 Ocak 2004 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Satış, Ö.Y.K.'nin 6 Şubat 2004 tarih ve 2004/10 sayılı kararı ile onaylanmıştır.⁶⁵ Yeniden edinme değeri 7 milyar doların üzerinde olan TÜPRAŞ'ın 13 Ocak itibarıyla piyasa değeri 2.4 milyar dolar olarak ifade edilmektedir. Oysa TÜPRAŞ, 1.302.000.000 ABD doları bedelle satılmıştır. Satışın onaylanması üzerine Petrol-İş Sendikası yargıya başvurmuştur. Petrol-İş tarafından açılan, TÜPRAŞ'ın satışına ilişkin 13.01.2004 tarihli İhale Komisyonunun kararının iptali ve yürütmenin durdurulması davasında Ankara 10. İdare Mahkemesi, 4046 sayılı yasaya göre ihaleye katılanların tekliflerinin koşulsuz olması gerekirken, TÜPRAŞ için teklif veren grubun koşul koyması; ihalede açık arttırma yapılmaması ve gerekli rekabet ortamının sağlanmamış olması gerekçeleri ile 21.05.2004 tarihinde yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir. Ö.İ.B.'nin karara itirazı sonucu, Ankara Bölge İdare Mahkemesi, Ankara 10. İdare Mahkemesi tarafından verilen 21.05.2004 tarihli yürütmenin durdurulması kararını 31.05.2004 tarihli kararı ile kaldırmıştır. Bunun üzerine Ankara 10. İdare Mahkemesi 02 Haziran 2004 tarihinde, ihale komisyonunun kararını “kamu yararı”na aykırı olduğu gerekçesiyle esastan iptal etmiştir. Yaşanan bu hukuksal sürece rağmen özelleştirmeden vazgeçilmediği

⁶⁰ Alparslan Işık, “Özelleştirme ve Sendikalar”, **Özelleştirme Tartışmaları** içinde (Yay.Haz. Aykut Polatoğlu), Bağlam Yay., İstanbul, 1994, s.99.

⁶¹ **4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine Ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**, R.G.: 27/11/1994, Sayı: 22124.

⁶² **Türkiye'de Özelleştirme**, s.15.

⁶³ Efremov Kautschuk GmbH, 1992'de kurulmuştur. Başlangıçta, kauçuk üreticisi olan JSC Efremov Sentetik Kauçuk Teşebbüsü (Rusya) ile Kautschuk-Gesellschaft mbH (Almanya) arasında bir ortak girişim olarak kuruldu. 1990'ların sonunda üretim için hammadde sağlamakta zorlandı. 2001'in sonlarında JSC Efremov Sentetik Kauçuk Teşebbüsü, Rusya'nın en büyük petrol üreticilerinden biri olan TAFTNET ile uzun dönemli bir anlaşma yapmaya karar verdi. Bu anlaşma ile hammadde arzı, geleceği güven altına alacak şekilde sağlandı. Şimdi, Efremov-Kautschuk GmbH, Efremov Sentetik Kauçuk Teşebbüsü tarafından üretilen polimerlerin resmi olarak dünya çapında dağıtıcısıdır. Bkz. <http://www.efremovkautschuk.com/english/index.htm>, Erişim: 13.12.2003. “Rusya'nın altıncı büyük petrol şirketi Taftnet, büyük ortağı olduğu Efremov Kautschuk'un TÜPRAŞ özelleştirmesine verdiği teklifi desteklediğini açıkladı. Taftnet'ten yapılan yazılı açıklamada, TÜPRAŞ'ın çoğunluk hissesine en yüksek teklifi veren Alman merkezli kimya şirketi Efremov Kautschuk'un, Taftnet'in çıkarlarını temsil ettiği belirtildi.” Bkz. <http://www.ntv.com.tr>, 20 Ocak 2004, Erişim:02.04.2004.

⁶⁴ TÜPRAŞ ihalesinde teklif veren Anadolu Ortak Girişim Grubu'nun liderliğini Çukurova Grubu'nun iştiraklerinden Anadolu Uluslararası Taşımacılık yapmaktadır. Bkz. <http://www.hurriyetim.com.tr>, Erişim: 12.12.2003.

⁶⁵ <http://www.oib.gov.tr>, Erişim: 04.04.2004.

görülmektedir. 4 Mart 2005'te İMKB Toptan Satışlar Pazarı'nda TÜPRAŞ hisselerinin % 14.76'sı yabancı yatırımcılara satılmış ve halka açıklık oranı % 49'a yükselmiştir. TÜPRAŞ hisselerinin daha önceki ihale ile satılmayan %51'nin blok olarak satışına ilişkin süreç, 29.04.2005 tarihinde ihale ilanlarının yayınlanmasıyla başlamıştır. 23 Haziran 2005 tarihinde Ö.İ.B. tarafından yapılan basın açıklamasına göre⁶⁶ ön yeterlilik kriterlerini karşılayan katılımcılar, Tüp.Aquisition Cons.OGG, OYAK, OMV Aktiengesellschaft, The Shell Company Of Turkey Ltd., ZORLU Holding A.Ş, Petrol Ofisi A.Ş., ENI Refining & Market Division, REPSOL YPF, S.A., PKN ORLEN SA, Indian Oil Corp. Ltd., ANADOLU TAŞIMA. TAŞ Ortak Girişim Grubu, MOL, ENERJİ Ortak Girişim Grubu'dur. Teklifler 2 Eylül 2005 tarihine kadar yapılacağından özelleştirme süreci hâlâ devam etmektedir.

TÜPRAŞ'ın Özelleştirilmesi Sürecinde Yer Alan Başlıca Aktörler

TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi için 1990'lı yıllardan beri izlenen politikanın elbette önemli aktörleri vardır. Bu aktörler, özelleştirme sürecinde “destekleyici” bir rol oynayanlar ve bu sürece “karşı duranlar” şeklinde sınıflandırılabilir.

TÜPRAŞ'ın Özelleştirilmesi Sürecinde Destekleyici Rol Oynayan Aktörler:

Siyasal İktidarlar ve Özel İhtisas Komisyonu (Ö.İ.K.) Raportörleri: Siyasal iktidarlar, Türkiye'de uygulanan ekonomi politikasının bir uzantısı olarak özelleştirme taraftarı bir tutum sergilemektedirler. Halk ise, uygulanan özelleştirme politikasında bu politikanın sonuçlarından etkilenen olarak yer almaktadır. Siyasal iktidarlar, bu politikaların uygulayıcıları durumunda olduklarından dolayı uygulanan politikaların en önemli aktörleridir. TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi sürecinin önemli aktörlerinden bir kısmı da Ö.İ.K. raportörleridir. Ö.İ.K. raportörlerinin raporlarında yer alan, rafinaj kapasitesinin % 86'sının kamu mülkiyetindeki rafinerilerin elinde bulunması nedeniyle rekabet mekanizmasının işlemediği ve rekabet mekanizmasını işler hale getirmek için özelleştirmenin gerekli olduğu yönündeki ifadeler⁶⁷, onları da birer aktör haline getirmektedir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: Bakanlık'ın temel görevi, enerji ve tabii kaynaklarla ilgili hedef ve politikaların saptanmasına yardımcı olmak; enerji ve tabii kaynakların bu hedef ve politikalara uygun olarak araştırılmasını, geliştirilmesini, üretilmesini ve tüketilmesini sağlamaktır.⁶⁸ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı sözkonusu görevlerinden dolayı, politika belirleyici bir aktör olarak süreçte yer almaktadır.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü: Bu Genel Müdürlük, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı katma bütçeli bir kuruluştur.⁶⁹ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM), petrol sektöründe düzenleyici bir işlevi yerine getirmektedir. Tabii ki bu işlevi, hükümetler tarafından yürütülen ve T.B.M.M.'nde yapılan yasal düzenlemelerle uygulamaya koyulan politikalar doğrultusunda yerine getirmektedir. Bu nedenle PİGM, sektör için belirlenen özelleştirme politikalarının da uygulayıcısı durumundadır.⁷⁰ Şimdiye kadar PİGM, bu faaliyetleri yürütmüş olmakla beraber, 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanununun çıkması ile birlikte bu görevlerin, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumuna verildiği görülmektedir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı: Özelleştirme çalışmalarının uygulayıcı kurumu olması dolayısıyla Ö.İ.B., TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi uygulamalarında baş aktörlerden biri durumundadır.

⁶⁶ 23 Haziran 2005 tarihli Basın Açıklaması, <http://www.oib.gov.tr>, Erişim: 04.08.2005.

⁶⁷ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Enerji Ö.İ.K. Raporu, DPT Yay., Ankara, 2001, s.24,110.

⁶⁸ <http://www.enerji.gov.tr>, Erişim: 18.11.2003.

⁶⁹ <http://www.pigm.gov.tr>, Erişim: 12.10.2003.

⁷⁰ <http://www.pigm.gov.tr>, Erişim: 14.11.2003.

Salomon Smith Barney ve Garanti Yatırım A.Ş.: TÜPRAŞ'ın ikinci halka arzı için danışman olarak Salomon Smith Barney ve Garanti Yatırım A.Ş. görevlendirilmiştir.⁷¹ Ö.İ.B.'na TÜPRAŞ'ın halka arzı konusunda danışmanlık hizmeti verdikleri için sözkonusu iki danışman kurum da birer aktördür.

Çok Uluslu Petrol Şirketleri: TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi konusunda, bazı Çok Uluslu Şirketlerin isminin (Shell, BP, TNK, The Tyumen Oil Company, TAFTNET–TAMOIL, Efremov Kautschuk Gmbh vb.) geçmesi de onları bu konuda önemli birer aktör yapmaktadır.

Efremov Kautschuk Gmbh ve Anadolu Ortak Girişim Grubu: TÜPRAŞ ihalesine teklif vererek kazanmış olmalarından dolayı, ihale iptal edilmiş olsa da, bu iki şirket de bu sürecin birer aktörü durumundadır.

TÜPRAŞ'ın Özelleştirilmesi Sürecine Karşı Duran Aktörler:

Petrol-İş Sendikası: Petrol-İş Sendikasının, genel olarak tüm özelleştirme uygulamalarına karşı olduğu bilinmektedir. Sendika, gerek broşürler, yayınlar yoluyla, gerekse hukuki olarak özelleştirme uygulamaları ile savaşını sürdürmektedir.⁷²

Açık bir şekilde hukuka aykırı bir işlem olduğu, işlemde kamu yararı yerine uluslararası tekellerin yararının gözönünde tutulduğu, Türkiye'nin geleceğini tehdit eden Anayasa dışı bir eylemin söz konusu olduğu gerekçeleriyle Petrol-İş tarafından 07.08.2003 tarihinde Ö.İ.B.'na yürütmeyi durdurma istemli iptal davası açılmıştır.⁷³ Sendika, 13.01.2004 tarihli ihalenin ve 06.02.2004 tarihli Ö.Y.K. kararının iptali istemiyle Ankara İdare Mahkemelerinde dava açarak hukuki mücadelesini sürdürmüştür.⁷⁴

İşçiler: TÜPRAŞ rafinerilerinde çalışan işçiler tarafından, özelleştirme karşıtı eylemler düzenlenmiştir. Rafinaj sektöründe uygulanan özelleştirme politikasından birinci derecede etkilenenler, işçiler ve aileleri olduğu için hem rafinerilerde çalışanlar hem de onların aileleri, özelleştirmeye karşı duruşun asıl aktörleridir.

Mahkeme: Petrol-İş Sendikası, 07.08.2003 tarihinde Ö.İ.B.'na yürütmeyi durdurma istemli iptal davasının yanı sıra 13.01.2004 tarihli ihalenin ve 06.02.2004 tarihli Ö.Y.K. kararının iptali istemiyle Ankara İdare Mahkemelerinde dava açmıştır. İhaleyi iptal ederek, TÜPRAŞ'ın özelleştirilme sürecine son veren kararı aldığı için sözkonusu mahkemeler de bu sürecin önemli aktörleri olarak yer almaktadırlar.

Görüldüğü gibi özelleştirme sürecinde çeşitli kesimlerden aktörler yer almıştır. Bu aktörler, hem politikanın şekillendirilmesinde hem de hayata geçirilmesinde önemli ve bakış açısına göre olumlu/olumsuz roller üstlenmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışma ile, petrol sektörünü serbest rekabete açma politikasının bir aracı olan özelleştirmenin rafinaj sektöründeki gelişimi, TÜPRAŞ mercek altına alınarak incelenmiştir. Bu inceleme, rafinaj sektörünün kamu mülkiyetindeki kuruluşu olan TÜPRAŞ'ın önemini, ekonomiye yaptığı katkıları, bu sektörde izlenen politikayı ve TÜPRAŞ'ın özelleştirilme sürecini ortaya koymaktadır. İncelendiği zaman, 1980 sonrası Türkiye'de pek çok sektörde uygulanan politikalarda olduğu gibi, rafinaj sektöründe uygulanan politikaların da toplumsal bir talebin ürünü olmadığı görülmektedir.

⁷¹ 16.11.1999 Tarihinde Yüksel Yalova'nın Düzenlediği Toplantı, <http://www.oib.gov.tr>, Basın Açıklamaları, Erişim:14.11.2003.

⁷² İlyas Köstekli, "Özelleştirmelere Karşı Mücadele ve Petrol-İş", <http://www.petrol-is.org.tr>, Erişim:11.11.2003.

⁷³ Petrol-İş Haber Bülteni, <http://www.petrol-is.org.tr>, Erişim:11.11.2003.

⁷⁴ "TÜPRAŞ İhalesi, Arkadaki Güçsüz Şirketler ve Karanlık İlişkiler", <http://www.petrol-is.org.tr>, Erişim:01.04.2004.

Ayrıca, TÜPRAŞ özelleştirildiği takdirde yaşanacak olası işsizlikler ve onun getireceği olası toplumsal bunalım, bölgelerarası gelir dengesizliğinde artış vb. yaşanabilecek pekçok sorun da gözönünde bulundurulması gereken konulardır. Bu açıdan, özelleştirmeye ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlara karşı, bu sorunlar oluştuktan sonra değil, ortaya çıkmadan önce tedbir alınmalı, özelleştirme tek ve en iyi çıkar yol olarak düşünülmemelidir.

Ülkeye vergi geliri ve yetişmiş eleman sağlayan, önemli bir istihdam kaynağı olan, Türkiye'nin her yanına dağılan rafinerileriyle bölgelerarası gelir dağılımına katkı sağlayan TÜPRAŞ'ı, borç ödemelerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için satmak kalıcı bir çözüm değildir. Bilindiği gibi, özelleştirme, ülke açısından yeni bir yatırım kaynağı değildir. Eğer özel sektör, gerçekten bu sektörde yer almak istiyorsa yeni rafineri kurması için teşvik edilmelidir. Fakat değerinden düşük satılan kuruluşlar varken (piyasa değeri 2.4 milyar dolar olan TÜPRAŞ, 1.302.000.000 ABD dolarına satılmıştır), özel sektörün yeni yatırım yapmayı tercih etmeyeceği açıktır.

Ayrıca, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum, ülkelerin petrol ürünlerine bağımlılığının bu kadar arttığı bir zamanda, daha da bir önem kazanmaktadır. Bu nedenle petrol sektörünün ham petrol arama, sondaj ve üretim, ham petrol taşıma, petrol ürünleri üretimi (rafinaj), depolama, ürün taşıma, dağıtım ve pazarlama faaliyetlerinde, kamu mülkiyetinde bütüncül bir yapı oluşturulması ülkenin menfaatleri için önemlidir. Oysa bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi, bugün Devlet, petrol sektöründeki ağırlığını koruması gerekirken, sektördeki fonksiyonlarından vazgeçerek sektördeki yetkilerini bir düzenleyici kuruma devretmektedir. Devlet, petrol sektöründeki kuruluşları özelleştirerek sektördeki varlığına son vermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan TÜPRAŞ'ı özelleştirme politikası, sadece ekonomik getirileri açısından değil, hem ekonomik hem de toplumsal götürüleri açısından da yeniden değerlendirilmelidir.

EK I. IMF NİYET MEKTUPLARINDA TÜPRAŞ

IMF Heyetinin Ekim 1998 Ziyaretinin Sonuç Bildirisi	22 Haziran 2000 IMF Niyet mektubu	3 Mayıs 2001 IMF Niyet mektubu	26 Haziran 2001 IMF Ek Niyet mektubu	31 Temmuz 2001 IMF Niyet Mektubu
Akaryakıt ürünlerinde uluslararası fiyatlandırma, öngörüldüğü üzere, 1 Temmuz itibarıyla yürürlüğe konulmuştur.	İki önemli operasyon gerçekleştirilmiştir: TÜPRAŞ hisselerinin yüzde 31 ½ 'sinin halka arzı ve bir GSM lisansının satışı.	2001 yılının kalan kısmında atılacak adımlar, Türk Telekom, TÜPRAŞ (petrol rafinerisi), şirketleri de dahil olmak üzere önemli kamu teşebbüslerinin çoğunluk hisselerinin özelleştirilmesi için gerekli hazırlık işlerinin tamamlanmasına odaklanacaktır.	Özelleştirme çalışmaları hızla ilerlemektedir. TÜPRAŞ ve POAŞ'taki kamu hisselerinin satışı için danışmanlar tutulmuş olup, sözkonusu iki şirketin halka arzının bu yılın son çeyreğinde gerçekleştirilmesi beklenmektedir.	Özelleştirme İdaresi TÜPRAŞ ve POAŞ'a ilişkin taslak teklifleri tamamlamakta olup, halka arzların planlandığı gibi 2001 yılının son çeyreğinde gerçekleştirilmesi beklenmektedir.
18 Ocak 2002 Tarihli Niyet Mektubu	19 Haziran 2002 IMF Niyet Mektubu	30 Temmuz 2002 Tarihli Niyet Mektubu	5 Nisan 2003 tarihli Niyet Mektubu	25 Temmuz 2003 tarihli Niyet Mektubu
Özelleştirilmeleri için teknik hazırlıkları halihazırda tamamlanmış olan TÜPRAŞ ve POAŞ'ın özelleştirilmesinin tamamlanmasını taahhüt etmekteyiz.. Ayrıca, TÜPRAŞ'ın halka arzının 2002 yılı Haziran ayı sonuna kadar gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Bu, TÜPRAŞ'ın devlete ait hisselerini %50'nin altına düşürecektir.	Hisse senedi piyasasının yeterince derin olmaması, TÜPRAŞ'ın 3. halka arzının planlandığı gibi, 2002 yılının 2. çeyreğinde gerçekleştirilmesine imkan vermemiştir. Kamu hisselerinin % 50'nin altına düşürülmesi için alternatif stratejiler araştırılmakta olup, belirlenen strateji 2002 yılı Temmuz ayı ortasına kadar kamuya duyurulacaktır.	Temmuz ayı başında özelleştirme idaresi, TÜPRAŞ'taki kamu hisse payını %50'nin altına düşürmek amacıyla yeni bir strateji ilan etmiş olup, mevcut piyasa koşulları halka arz için uygun olmadığından, bu amaç, 2002 yılı sonuna kadar stratejik bir ortak için ihaleye çıkılması, değiştirilebilir tahvil satışı ya da her iki metodun bir arada kullanılması yoluyla gerçekleştirilecektir.	Mevcut piyasa koşullarının, global satışı destekleyecek nitelikte olmamasından ötürü Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, TÜPRAŞ'ın özelleştirme hazırlıklarını 2003 yılının 2. çeyreğinde stratejik bir yatırımcıya blok satış yapılmasına imkan verecek şekilde sürdürmektedir.	Tüpraş'ın özelleştirilmesine ilişkin ihale duyurusu Haziran ayında yapılmıştır. Gerek yerli gerekse yabancı yatırımcılar tarafından gösterilen yoğun ilgi dikkate alındığında, bu şirketlerin satışının 2003 yılı sonuna kadar tamamlanacağına inanılmaktadır.
31 Kasım 2003 tarihli Niyet Mektubu	2 Nisan 2004 tarihli Niyet Mektubu	15 Temmuz 2004 tarihli Niyet Mektubu		
2003 yılı sonuna kadar Tüpraş'ın özelleştirilmesinin tamamlanmasını planlıyoruz	Aralık ayında kabul edilen petrol piyasası kanununun olumlu etkisiyle yakın zamanda başarıyla gerçekleştirilen Tüpraş ihalesi, 2004 yılı için iyi bir başlangıç teşkil etmiştir.	Tüpraş'ın satışının yargı kararı ile durdurulması nedeniyle 3 milyar ABD doları tutarındaki yıl sonu özelleştirme gelir hedefinin altında kalınması muhtemeldir. Ancak önümüzdeki dönemde bu konudaki çalışmalarımız hız kazanacaktır.		

KAYNAKÇA

- 16.11.1999 Tarihinde Yüksel Yalova'nın Düzenlediği Toplantı**, <http://www.oib.gov.tr>, Basın Açıklamaları, Erişim: 14.11.2003.
- Akbulut, Hakan, "Enerji Diplomasisi", International Energy Agency, **Turkey-1997 Review**, OECD Basım Merkezi, Paris, 1997, www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/1Akbulut2.htm, Erişim: 13.10.2003.
- Avcıoğlu, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Basımevi, 1969, Ankara.
- Bir Özelleştirme Modeli: Halka Arz Yöntemi ve TÜPRAŞ**, Petrol-İş Yay.:73, İstanbul, 2001.
- Boratav, Korkut, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, Ankara, 1974.
- Esin, Alptekin, **Türkiye'de Petrol Üretim ve Tüketimi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Yayınları, Ankara, 1973.
- Gürbüz, Vedat, "Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", **Avrasya Dosyası**, Cilt. 9, Sayı:1, 2003.
- Işıklı, Alparşlan, "Özelleştirme ve Sendikalar", **Özelleştirme Tartışmaları** içinde (Yay. Haz. Aykut Polatoğlu), Bağlam Yay., İstanbul, 1994.
- Kazgan, Gülten, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1999.
- Keşen, Yakup, **100 Soruda Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, Gerçek Yay., İstanbul, 1993.
- Köstekli, İlyas, **Özelleştirmelere Karşı Mücadele ve Petrol-İş**, <http://www.petrol-is.org.tr>, Erişim: 11.11.2003.
- Niyet Mektupları**, <http://www.treasury.gov.tr>, Erişim: 08.10.2003.
- OPEC Annual Statistical Bulletin, 2002**, <http://www.opec.org>, Erişim: 09.10.2003.
- Ö.İ.B.'nin 10.4.2000 Tarihli Basın Açıklaması**, <http://www.oib.gov.tr>, Erişim: 12.11.2003.
- Özel, Pınar, **Petrol Sanayiinde Dikey Bütünleşme ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, DPT Yay., Ankara, 2003.
- Özelleştirme Sosyal Destek Projesi**, <http://www.oib.gov.tr>, Erişim: 09.11.2003.
- Özelleştirme Sürecinde POAŞ ve TÜPRAŞ Dosyaları**, Petrol-İş Yay.: 59, İstanbul, 2000.
- Petrol-İş Haber Bülteni**, <http://www.petrol-is.org.tr>, Erişim: 11.11.2003.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Petrol Ürünleri Ö.İ.K. Raporu**, DPT Yay., Ankara, 2000.
- Turkey Country Analysis Brief**, Mayıs 2003, <http://www.eia.doe.gov/cabs/turkey.html>, Erişim: 08.10.2003.
- TÜPRAŞ Faaliyet Raporu**, 2002.
- "TÜPRAŞ İhalesi, Arkadaki Güçsüz Şirketler ve Karanlık İlişkiler", <http://www.petrol-is.org.tr>, Erişim: 01.04.2004.
- TÜPRAŞ'ın Özelleştirilmesine Hayır**, Petrol-İş Yay.: 60, İstanbul, Nisan 2000.
- Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1998)**, DPT Yay., Ankara, Temmuz 1998. <http://www.enerji.gov.tr>, Erişim: 07.10.2003. <http://www.tupras.com.tr>, Erişim: 13.11.2003. <http://www.pigm.gov.tr>, Erişim: 11.10.2003. <http://www.tpao.gov.tr/>, Erişim: 08.10.2003. <http://www.tbmm.gov.tr>, Erişim: 14.11.2003

<http://www.atas.com>, Erişim:11.10.2003.
<http://www.ydk.gov.tr/GenelRapor> , Erişim:14.11.2003.
http://www.treasury.gov.tr/standby/niyet_mektubu.pdf, Erişim: 10.11.2003.
<http://www.efremovkautschuk.com/english/index.htm>, Erişim: 13.12.2003.
<http://www.inputresearch.com/pdf/2002/petrol.pdf>, Erişim: 09.11.2003.
<http://www.iea.org>, Erişim: 13.12.2003.
<http://www.opec.org>, Erişim:09.10.2003.
<http://www.hurriyetim.com.tr>, Erişim: 12.12.2003.
<http://www.ntv.com.tr>, 20 Ocak 2004, Erişim:02.04.2004.

KANUNLAR VE KANUN TASARILARI

725 sayılı Petrol ve Benzin İnhisarı Hakkında Kanun, R.G., 07.02.1926, Sayı: 291.
792 sayılı Petrol Kanunu, R.G., 06.04.1926, Sayı: 341.
6326 sayılı Petrol Kanunu, R.G., 16.03.1954, Sayı: 8659.
6327 sayılı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Kanunu, R.G., 16.03.1954, Sayı: 8659.
6987 sayılı “6326 sayılı Petrol Kanunu ile bu kanunda değişiklik yapan 6558 sayılı kanunun bazı maddelerinin tadili ve bazı maddelerine fıkralar ilave edilmesi hakkında Kanun”, R.G., 06.05.1957, Sayı: 9626.
1702 sayılı Petrol Reformu Kanunu, R.G., 18.04.1973, Sayı: 14511.
2808 sayılı Petrol Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Kanuna Bazı Madde ve Fıkralar Eklenmesi Hakkında Kanun, R.G., 30.03.1983, Sayı: 18003.
98 sayılı Türkiye Petrol Kurumu Kuruluşu Hakkında Kanun Hükümünde Kararname, R.G., 28.10.1983, Sayı: 18205.
Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Ana Statüsü, R.G., 09.11.1984, Sayı: 18570.
3571 sayılı 79 sayılı Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye ve Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanun, R.G., 20.06.1989, Sayı: 20201.
98/10745 sayılı Otomatik Fiyat Sistemi Hakkında Kararname, R.G., 23/2/1998.
5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu, Kabul Tarihi: 04.12.2003.
2929 Sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanun, R.G. 22.10.1983, Sayı: 18199.
2495 Sayılı Bazı Kurum Ve Kuruluşların Korunması Ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun, R.G.: 24/7/1981, Sayı: 17410.
506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, R.G.: 29,30, 31/7/1964-1/8/1964, Sayı: 11766-11779.
4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine Ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükümünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, R.G.: 27/11/1994, Sayı: 22124.
233 sayı 08.06.1984 tarihli Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında KHK, R.G.: 18.06.1984, No:18435.